

"ונהפוך הוא" (אסתר ט, א)

[שיחה לפורים – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו **אוצרות התורה**, כרך ב' בחלק "מועדים", שיחה 8. הבהרה: בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

"וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחיים להמן, כי כן צוה לו המלך, ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה... ויהי כאומרם אליו יום יום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי, כי הגיד להם אשר הוא יהודי. וירא המן... וימלא המן חמה" (אסתר ג, ב-ה).

א. תמוה מה שייך לענין "כי הגיד להם אשר הוא יהודי"?

ב. ועוד ציין מהר"ל שהרי היה צריך להיות כתוב "לא כרע ולא השתחוה" (לשון עבר).

אלא, כתוב בלשון עתיד, שכך היה דרכו של מרדכי תמיד, בכוונה תחילה ובהנהגה קבועה (כמו לשון עתיד של "אז ישיר משה"). עבדי המן עוד הפצירו במרדכי שיעבור למקום אחר איפה שאין המן עובר, כדי שלא יראה אותו ולא יתרגז עליו. אלא שבכוונה תחילה היה מרדכי מתיישב באותו המקום שהמן היה מעותד לעבור דרכו, "כדי לנקר את עיניו".

מפרש הגר"א (ה, ט) כי כשיש אדם שמתייראים ממנו, יש לעזוב את המקום עוד מלפני שהרשע ההוא מגיע, כדי לא להכנס לעימות אתו. אבל כאן "מרדכי לא הזדעזע ממנו מאומה, כאילו איננו קיים כלל".

ומפרש רמ"ד וואלי (תלמיד רמח"ל) בביאורו למגילת אסתר (עמ' רכו): "ויגידו להמן, יש להקשות מה צורך שהם "יגידו להמן", וכי אין לו עינים לראות את מרדכי שאינו משתחוה לו? אלא שהרשע הזה הלך בקומה זקופה ועינים רמות, ואינו מביט מי כורע ומי אינו כורע, עד שהודיעוהו ואז הכיר וכעס. "וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו" ("לוי דוקא) כל שכן שנתמלא המן חמה, כי ראה שמרדכי משתחוה לכל שאר גדולי המלך, כנהוג במדינה מפני כבוד מעלתם, אבל להמן (דוקא) לא היה משתחוה" עכ"ל.

גם אחרי שהוזמן המן יחד עם המלך אל המשתה שהכינה אסתר, "ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב, וכראות המן את מרדכי... **ולא קם ולא זע ממנו**" (ה, ט) ויש כאן שתי לשונות "לא קם ולא זע". פירש מהר"ל ("אור חדש", דף קסח): "לא רק לא קם מלוא קומתו, אלא גם לא זז ניד כלשהו (הערה: עיין קידושין לב: רש"י ד"ה הידור "לנוע מעט כאילו רוצה לעמוד מפניו") שהדרך להיות זע שאינו כל כך טורח" עכ"ל. ובכן יש לשאול, מפני מה התגרה מרדכי ברשע? והרי כתוב "ערום ראה רעה ונסתר, ופתאים עברו נענשו" (משלי כב, ג). אמנם כן, מצאנו כי חז"ל מודיעים לנו שכנסת ישראל מתלוננת על התנהגותו של מרדכי (פירש רש"י: לצעקה ולא לשבח): "מה עשה לי יהודי (דוד שבא מיהודה) דלא קטליה דוד לשמע (המורד), ואיתיליד מיניה מרדכי דמיקני ביה המן" (=שערר עלינו קנאתו של המן, מגילה יג.).

למה מרדכי התגרה בהמן?

מצאנו שחז"ל (אסתר"ר ב,ה) הודיעו לנו שהיה לו להמן צלם של ע"ז התלויה לו על לבו, ולכן מרדכי מסר נפשו לא להשתחוות לו. אבל נשאל על זה, אם כן היה מוטל על מרדכי להודיע על כך לשאר אחיו בני ישראל, שגם הם כולם לא ישתחוו לו, ולא ייכשלו באיסור.?

אלא נפסק במסכת כריתות (ג.) שאם אין מקבלים האנדרטא כאלוה, לאו מידי הוא (אין כאן עבירה כלום). ואם האדם משתחוה מחמת "אהבה ויראה" של איזה אדם אע"פ שאינו מקבלו כאלוה, אמנם לפי

הראב"ד הוא פטור מעונש ומשמע שזה אסור, אבל לפי הרמב"ם (הל' עכו"ם ג,ו): פטור אבל אסור – רק מאהבת שכר (כגון שחשק בצורה זו מפני מלאכתה שהייתה נאה ביותר), ויראת סבל-העונש מהאליל; אבל מן אהבת אדם ויראתו אין בזה עבירה כלל.

ובכן, בענייניו של המן, מדוע היה למרדכי להמנע מההשתחויה? (אליבא דהרמב"ם), ועוד, אפילו אם הדין אוסר ההשתחויה, הרי היה יכול לעבור ללכת למקום אחר עוד מלפני שהמן יגיע לשם, ויהיה פטור מכל העימות. – למה לא נהג כך?

ונראה לומר שבאמת הפירוש ש"המן עשה את עצמו ע"ז" הוא בכך – **שהתגאה על כולם**. (כך משמע במגילה יט. וסנהדרין סא: שהמן עשה את עצמו אלוה, וכן אסת"ר ג/ז). כי "כל אדם שיש בו גסות רוח כאילו עובד ע"ז" (סוטה ד:) כלומר, הוא מעמיד את עצמו במרכז כל עניני העולם, וממילא הוא כופר בעיקר. מרדכי בחסידותו הבין מה המשמעות העמוקה של השתררותו של המן (=כי הגיד להם אשר הוא יהודי!) כי "כל הכופר בע"ז נקרא יהודי" – מגילה יג.) ולכן מרדכי מסר את נפשו לא להיכנע לתעלולי המן. אבל שאר בני ישראל לא הגיעו עוד לדרגת ההבנה הזאת. מרדכי קיים דברי רשב"י: "מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז" (ברכות ז:) ואפילו לפי הדעה החולקת שם על הני"ל, אבל חילקו שם: הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור (שם). ממילא מובן ששאר בני ישראל לא היו בדרגה של מרדכי ולא בסוג של מקיימי מצוות "להתגרות ברשעים". ומפורש במשלי (כח, ט): "עוזבי תורה יהללו רשע, ושומרי תורה יתגרו בס". משמע שיש שלוש מדריגות.

א. "עוזבי תורה", מתחנפים ומתרפסים לרשע.

ב. והמדייקים בשמירת המצוות, הם מתגרים ברשעים.

ג. ויש דרגת ביניים שאינם "עוזבי תורה" ולא "שומרי תורה" אלא הם מקיימים את המצוות מתוך הרגל ושגרה (אבל ללא לב). הם נמנעים מן התייחסות ואינם מבטאים יחס לרשע, לא לכבדם וגם לא להתגרות בהם. אדרבה, לכאורה "כנסת ישראל" באותו דור היו בדרגת הביניים (ולפי הבנתם) עוד באו בטענות נגד מרדכי על דרכו בכך.

אבל כנראה שיש רובד עוד יותר עמוק לסירובו של מרדכי להשתחוות להמן הרשע. כאשר התווכחו עבדי המן עם מרדכי, ענה להם: "אנו איסגנטירין של המלך! (=בעלי זכות חתימה) שכל השבטים נולדו בחוץ לארץ, וזקני (כלומר סבי, בנימין) נולד בארץ ישראל". כלומר, אע"פ שיעקב ושאר השבטים כרעו לפני עשו (בראשית לג, ו-ז), אבל בנימין לא השתחוה, מהסיבה הפשוטה שלא נולד עדיין. וכולנו יודעים שאין שום מאורע מקרי, אלא הכל מכוון ומסודר מלמעלה. מפרש מהר"ל (דף קכט): "המדרש הזה בא לומר כי יוסף ובנימין הם שווים בזה שהם חזקים באמונה והם קשים ועומדים, אין אדם יכול לפתות אותם אל הרע. כל זה מפני שהם נטועים עם השכינה, כי בנימין הרי היתה השכינה (בית המקדש) בחלקו, כדכתיב 'ובין כתפיו שכן'. ועוד כי הוא נולד בארץ ישראל, שמזה תראה כי הוא שכן אל השם ית' וקשה להוציא אותו משם, באשר הוא עם השכינה".

דברי מהר"ל הני"ל מסתייעים מדברי הגר"א (ב,ו) – "איש יהודי... אשר הִגְלָה מירושלים / עם הגולה **אשר הגלתה** עם יכניה מלך יהודה / אשר הִגְלָה נבוכדנצר מלך בבל". הנה בפסוק אחד שלושה פעמים עניין "גלה". מפרש הגר"א: "להודיע חיבת א"י עליו, שבכל פעם חזר לירושלים, והיה נגלה ג' פעמים. וזהו שאמרו בגמרא 'שגלה מעצמו' כלומר שחזר לא"י ומשום כך נגלה פעם שנית" עכ"ל. במלים אחרות, קלגסי הבבלים היו משוטטים בא"י וכל יהודי שתפשו, היו מגרשים אותו בכח הזרוע בבלה. מרדכי הצליח להשתמט מהם ג' פעמים, מתוך כמיהתו העזה לא"י. ואלו דברי מהר"ל הני"ל "וקשה להוציא אותו משם".

מהר"ל עצמו מפרש (דף קיב) – "שלא תאמר שְׁנָצָא חוץ לא"י מדעתו, ודבר זה אינו ראוי לצדיק. שלא יקשה לך, כיון שהיה מרדכי מוכן לגאולה באחרונה, אם כן היה ראוי שלא ילך בגולה הוא מעצמו". כלומר, הגואל פועל לפי תכונת נפשו, ואם הוא משלים עם הפְּצִאותם של ישראל בחו"ל, הא כיצד הוא יגרום לבסוף לגאולה? אלא באמת לא היתה שום שייכות למרדכי עם כל המושג של "גלות".

תוקפו של מרדכי בא לו כי הוא היה "מרי דכיא", פירשו בחולין (קלט): שהוא תרגום של "מר דרור", בן חורין האמתי. (מֵר הוא בושם אבל גם אדון בארמית כמו מורי ורבי) אין עליו עול בשר ודם, איננו מתחנף לאף אחד, וכדברי "חובות הלבבות" (שער יחוד המעשה, פ"ד).

ועוד זוהי תכונה של תלמידי-חכמים של ארץ ישראל שהם קשים כברזל, ארץ אשר אבניה ברזל, אל תקרי אבניה אלא בונה (תענית ד).

ופירש מהרש"א (על סנהדרין כד.) שזהו ההבדל השורשי מה בין ת"ח בא"י לת"ח שבחו"ל –

"הראשונים נוהגים ידידות וריעות לת"ח אחרים, אבל נוקשות ותיקפות למי שאינו בסוג בן תורה. ולהיפך, ת"ח שבבבל נוהגים להחניף לע"ה (וזה לא בסדר!), ומתקיפים ת"ח אחרים (וגם זה לא בסדר!) עכת"ד.

מרדכי היה סוג של ת"ח ארצישראלי. לכן מצאנו לו שהיה הולך בשווקים ובחוצות עיר שושן כאשר עונד תפילין לראשו וציצית לבגדו ("יערות דבשי", לר"י אייבשיץ, ח"ב, דרוש ז' אדר, תקל"ח) כדכתיב "איש יהודי", פירשו חז"ל "יחודי", מפרסם יחודו של הבורא ית"ש (כדברי תוספות ד"ה חותם של טיט, מנחות מג:).

לכן אע"פ שמרדכי יצא ברחובות עיר "ויזעק זעקה גדולה ומרה", ולבש שק ואפר, בכל זאת הוא לא הירפה מבטחונו האיתן, שה' יציל ויגן. כאשר אסתר סרבה להסתכן לבוא ולהתחנן לפני המלך, בכל זאת ידע מרדכי בבירור גמור: "רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר" (ד, יד). לא עלה בליבו שום ספק שהישועה הסופית מובטחת. וזהו חוסנו ותוקפו של מרדכי הצדיק, לכן לא התכופף לרשע. ביקורת כזו חז"ל מותחים נגד יעקב אבינו כאשר נכנע לפני עשו: "[מֵעַן נִרְפָּשׁ וּמְקוֹר מְשַׁחַת – [כד] צדיק מט לפני רשע" (ב"ר עה, ב).

למענו יש בזה לקח להיות אמיצים ומחוזקים ולהיות "עז כנמר" (וכדברי משנה ברורה, סימן א' בביאור הלכה ד"ה ולא יתבייש, עיי"ש). תכונה זו באה מתוך ההכרה הבהירה של הנוכחות המוחלטת של בורא עולמים. מרדכי היה יכול לעמוד גם נגד כל הלחץ של אותם היהודים שלעגו לו (ע"ת שהזהיר אותם לא ללכת לסעודת אחרוש, והם לא שמעו בקולו – אסת"ר ז"ח) וזהו נסיון לא-קל.